

University of Groningen

Effecten van modulair beroepsonderwijs bij leerlingen

Harms, G.J.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Harms, G. J. (1995). *Effecten van modulair beroepsonderwijs bij leerlingen: Motivatie en rendement*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

1. CONTEXT EN PROBLEEMSTELLING

In het midden der negentiger jaren kijken we terug op een periode van ruim 20 jaar van veranderingen in het secundair beroepsonderwijs. De komende jaren zullen deze hun voorlopig beslag krijgen onder de paraplu van de nieuwe Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, 1994). Het idee om onderwijs in afgeronde eenheden te verdelen heeft bij de ontwikkelingen steeds op enigerlei wijze een rol gespeeld: nu eens gepresenteerd als afzonderlijke vernieuwing en volop in de schijnwerpers, dan weer figurerend op de achtergrond als een mogelijk hulpmiddel bij zowel inhoudelijke als organisatorische veranderingen. Deze studie¹ is gewijd aan effecten van het gebruik van modules in dit onderwijsveld. De nadruk ligt daarbij op effecten bij leerlingen, en wel in termen van motivatie en rendement. Vanuit een analyse van beleidsintenties en theoretische kennis, en vanuit de resultaten van twee uitgevoerde onderzoeken willen we een (beperkte) bijdrage leveren aan de beantwoording van de omvattende vraag: Wat hebben modules het secundair beroepsonderwijs, en zijn leerlingen in het bijzonder, te bieden?

1.1 Modulen in veranderend beroepsonderwijs

In de jaren '70 kende het secundair beroepsonderwijs twee typen opleidingen met elk hun eigen plaats in het bestel. Het Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO) omvatte drie- of vierjarige opleidingen in volledig dagverband en het Leerlingwezen stond voor een stelsel van opleidingen die een of twee dagen leren op school combineerden met vier of drie dagen werken in een bedrijf.

Als uitvloeisel van de eis van werkende jongeren tot scholing (Lievegoed, 1969; Grosheide & Roolvink, 1970) ontstonden aan de rand van het onderwijssysteem begin jaren '70 de zogenaamde 'experimenten participatieonderwijs'. De omvorming van deze experimenten tot proefprojecten voor Kort Middelbaar Beroepsonderwijs (KMBO) in 1979 betekende het begin van een derde onderwijstype binnen het secundair beroepsonderwijs. Kenmerkend voor het KMBO was het idee van participerend leren, door de Innovatiecommissie Participatieonderwijs uitgewerkt in programma-eenheden (ICP, 1981). Programma-eenheden zijn zelfstandige, aan de beroepspraktijk gerelateerde leerstofeenheden, die opgevat kunnen worden als een vorm van modules. Het idee van participerend leren werd midden jaren '80

1. Deze studie kwam tot stand mede dankzij SVO-projectsubsidies 6055, 9047 en 92702.

overgedragen naar het reguliere MBO. Daar werd het enkele jaren later samengevoegd met eerste initiatieven in de richting van modulair onderwijs in de door de overheid ondersteunde projecten participeren en moduleren in het MBO (Adviesgroep, 1986). Ondertussen was ook in het leerlingwezen in verschillende sectoren een beweging op gang gekomen in de zin van flexibilisering en modulering van opleidingen. Aanjager was daarbij de ontwikkeling van beroepsprofielen op basis van een beroepsanalyse (PCBB, 1983) die achtereenvolgens in vrijwel alle sectoren werd uitgevoerd. De beroepsprofielen vormden de basis voor nieuwe leerplannen en daarmee voor herstructurering van opleidingen, veelal in modulaire zin.

De diverse ontwikkelingen in de richting van modulair onderwijs werden door de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen in 1988 in een kader geplaatst in de beleidsnotitie *Modulering Voortgezet Onderwijs* (Ministerie, 1988). Tegelijkertijd echter begon in het MBO een grote operatie van schaalvergroting, herschikking van opleidingen en inhoudelijke vernieuwingen, onder de noemer *Sectorvorming en Vernieuwing in het MBO* (SVM-wet, 1990) welke tevens de integratie van het KMBO in het MBO in 1991 inluide. Tot de beoogde vernieuwingen in dit kader behoort ook modulering van de opleidingen. In het kader van de SVM-operatie is sindsdien een procedure van eindtermenontwikkeling op gang gekomen, die de gehele kwalificatiestructuur voor het MBO (lang en kort) bestrijkt (Frietman, 1993; Brandsma, 1993). Deze procedure is in grote lijnen analoog aan de procedure van leerplanontwikkeling in het leerlingwezen: van beroepsprofielen naar eindtermen, geclusterd in deelkwalificaties. Momenteel voltrekt zich de laatste stap: de voor het (lang en kort) MBO ontwikkelde kwalificatiestructuur wordt geïntegreerd met die van het leerlingwezen tot een omvattende kwalificatiestructuur voor het gehele secundair beroepsonderwijs (Ministerie, 1994). Deze inhoudelijke vernieuwing loopt parallel aan een verdergaande schaalvergroting, gekenmerkt door de voorgenomen vorming van Regionale Opleidingencentra (ROC's) die alle vormen van secundair beroepsonderwijs herbergen, alsmede de voorzieningen voor volwasseneneducatie in de betreffende regio. (Zie *Wet Educatie en Beroepsonderwijs*, 1994.) Een constituerend element binnen de nieuwe kwalificatiestructuur is de certificaateenheid of deelkwalificatie, een op zich zelf staande eenheid binnen het leerplan die refereert aan een kwalificatiecluster in de beroepspraktijk. Het ligt voor de hand het onderwijs te organiseren volgens de indeling naar deelkwalificaties: modulen zullen dan wellicht de onderwijskundige vertaling van deelkwalificaties zijn. Een verplichting daartoe bestaat, gezien de vrijheid van onderwijs, echter niet. Inmiddels is ook de nadruk vanuit de overheid op modulering als zodanig verdwenen; de ondersteuning van ontwikkelingen in het onder-

wijsveld op dit punt is, zowel beleidsmatig als materieel, weinig expliciet (De Bruijn, 1992). Volgens de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel WEB is aangaande het onderwijsmodel "met het oog op de versterking van de positie van de instellingen juist op onderwijskundig terrein, gekozen voor een zeer terughoudende aanpak".

Wat betreft het verschijnsel moduleren als zodanig in het secundair beroepsonderwijs kunnen we constateren: 1. dat het gedurende een bepaalde periode rond het midden van de jaren '80 veel opgang heeft gemaakt; 2. dat het als zelfstandig onderdeel van beleid thans uit het middelpunt van de aandacht is verdwenen; 3. dat het gegeven de in gang zijnde veranderingsoperaties nog steeds een belangrijke rol kan spelen bij de vormgeving van het onderwijs, zowel in inhoudelijke als organisatorische zin.

1.2 Doel en reikwijdte van deze studie

De in de vorige paragraaf geschetste ontwikkelingen leidden in de tweede helft van de jaren '80 bij de overheid tot de behoefte aan meer inzicht in verschijningsvormen van modulaire beroepsopleidingen en in de effecten van modulaire vormgeving bij leerlingen van die opleidingen. Deze behoefte was aanleiding tot het uitvoeren van twee achtereenvolgende onderzoeksprojecten. Het eerste onderzoek had tot doel te inventariseren welke vormen van modulering in verschillende sectoren van het secundair beroepsonderwijs in ontwikkeling waren. Het tweede onderzoek diende vervolgens om na te gaan welke aantoonbare effecten bij leerlingen optraden onder invloed van (mogelijk verschillende varianten van) modulaire beroepsopleidingen. Deze onderzoeken vormen de (empirische) kern van deze studie. De studie heeft daarmee overwegend een zeer praktische achtergrond.

Gezien de rol die een modulaire inrichting ook in de nabije toekomst waarschijnlijk zal spelen bij de onderwijskundige vormgeving van beroepsopleidingen, willen we in deze studie in aanvulling op het te rapporteren empirisch onderzoek vanuit verschillende invalshoeken het verschijnsel modulair beroepsonderwijs in Nederland beschouwen en op zijn merites bezien. We doen dat door een drietal reconstructies uit te voeren, met de bedoeling om de verschillende discussies weer te geven waarbinnen de ontwikkelingen rond modulering in het Nederlandse secundair beroepsonderwijs te plaatsen zijn. Deze reconstructies betreffen achtereenvolgens: de achtergrond van de overweldigende belangstelling voor modulair onderwijs op verschillende niveaus van beleid ten aanzien van het secundair beroepsonderwijs in Nederland; de terminologische discussie en verwarring in de Nederlandse situatie; de gerechtvaardigheid van de verwachtingen over effecten van

modulair onderwijs, vooral met betrekking tot motivatie van leerlingen en rendement van opleidingen. Aan de hand van die reconstructies wordt tevens een nadere plaatsbepaling van het empirisch onderzoek mogelijk.

De beide onderzoeken en de drie reconstructies kunnen gezamenlijk dienen ter beantwoording van de in de inleiding van dit hoofdstuk geformuleerde vraag naar de betekenis van modulen voor het secundair beroepsonderwijs. We zullen deze vraag in de volgende paragraaf herformuleren in afzonderlijke deelvragen.

Een dergelijke werkwijze, waarin een door voornamelijk praktische vragen geleid empirisch onderzoek in een gedeelte van het Nederlandse secundair beroepsonderwijs achteraf aangevuld wordt met bespiegelingen van meer theoretische aard, impliceert uiteraard een aantal beperkingen.

Zo heeft de vraagstelling voor het empirisch onderzoek ertoe geleid, dat in deze studie de nadruk ligt op de Nederlandse situatie. De in de praktijk voorkomende variaties in het betreffende onderwijsveld hebben voorts hun invloed gehad op zowel de breedte van het te onderzoeken veld als op de keuze van op hun effecten te onderzoeken vormgevingsvarianten. Waar het het empirische gedeelte van deze studie betreft, kon zo slechts een deel van het secundair beroepsonderwijs bestreken worden, doordat in een ander deel (het MBO) de ontwikkelingen stagneerden. Het empirisch onderzoek heeft dan ook alleen betrekking op het KMBO en het leerlingwezen, inclusief het daaraan verbonden beroepsbegeleidend onderwijs (BBO). Voor de meer beschouwende gedeelten geldt dat overigens niet. Verder is de keuze voor te bestuderen vormgevingsvarianten ingegeven door de aangetroffen natuurlijke variatie. In het kader van het betreffende opdrachtonderzoek was het bijvoorbeeld niet mogelijk om een aan theoretische overwegingen ontleende indeling in vormgevingsvarianten experimenteel te toetsen.

De vraagstellingen voor de beide onderzoeken betroffen voorts zowel globale vormgevingskenmerken als globale outputkenmerken. De opdracht was te zoeken naar (een beperkt aantal) vormgevingsvarianten, en vervolgens naar het verband van deze varianten met motivatie en -rendementsvariabelen. Dit heeft aanleiding gegeven tot het gebruik van vrij grove maten voor vormgevingen en effecten. Voordeel hiervan is evenwel, dat een zekere robuustheid bereikt wordt ten opzichte van gedetailleerde implementatiekenmerken en ten opzichte van curriculumafhankelijke leereffecten. In de betreffende ontwikkelingsfase van modulair onderwijs en gegeven de inhoudelijke diversiteit aan opleidingen in het beroepsonderwijs was dit ook gewenst.

Tenslotte zij vermeld, dat de te presenteren reconstructies, hoewel zij omwille van hun plaatsbepalende functie ten dele vooraf aan de empirische gedeelten gepresenteerd worden, retrospectief en na het empirische deel zijn uitgevoerd. Daar-

door fungeren zij ten opzichte van de empirische delen als analytisch kader achteraf en niet als rechtvaardiging voor de vraagstelling en de opzet van deze onderzoeken, die zoals vermeld een praktische aanleiding kenden.

1.3 Probleemstelling

Tegen de achtergrond van de in paragraaf 1.1 geschetste situatie en gegeven de beperkingen zoals vermeld in paragraaf 1.2, willen we in deze studie ingaan op de betekenis van modules voor het secundair beroepsonderwijs. We doen dat aan de hand van een vijftal invalshoeken, elk getypeerd door een afzonderlijke vraagstelling. Twee van deze (de derde en de vijfde) hebben eerder als leidraad gediend voor empirisch onderzoek (Meesterberends-Harms & Wiersma, 1989; Meesterberends-Harms, 1991).

In de eerste plaats willen we nagaan, welke verwachtingen over (effecten van) modules een rol hebben gespeeld bij het op grote schaal overgaan tot invoering van modules in het beroepsonderwijs. We beogen daarmee een beeld te schetsen van de betekenis die met name beleidmakers en andere betrokkenen blijkbaar hechten aan modules voor het beroepsonderwijs. Wat denkt men met modules te bereiken? Op welke ontwikkelingen wil men daarmee inspelen of reageren? Of is het invoeren van modules wellicht niet meer dan met de mode mee doen, zoals wel gesuggereerd wordt. Kortom: wat is de rationale achter de grote vlucht die modules, zo niet in praktijk dan wel in concept, genomen hebben? We formuleren deze vraag als volgt: 1. *Welke overwegingen vormen de aanleiding tot het invoeren van modules in het secundair beroepsonderwijs en hoe sluiten die overwegingen aan bij algemene ontwikkelingen aangaande dit onderwijsveld?* Beantwoording van deze vragen geeft tevens een kader waarbinnen de vraagstelling voor het empirische deel van deze studie geplaatst kan worden.

In de loop der tijd heeft een veelheid van interpretaties van het begrip module zijn opwachting gemaakt. Dit heeft in het onderhavige veld aanleiding gegeven tot de nodige discussie, het meest expliciet naar aanleiding van de start van de al gememoreerde projecten participierend leren en moduleren in het MBO (Stienen, 1987). Inmiddels is de discussie geluwd. Dit kan betekenen dat module nu voor alle betrokkenen een volstrekt eenduidig begrip is. Waarschijnlijker is, dat men zich verzoend heeft met het feit dat men blijvend te maken heeft met een multi-interpretabel begrip. In ieder geval is het nog steeds nodig het begrip bij gebruik te expliciteren. Zo ook in deze studie. Uitgangspunt daarbij vormen omschrijvingen van verschillende betrokkenen bij het betreffende onderwijsveld, maar ook van deskundigen daarbuiten. De leidende vraag luidt: 2. *Welke omschrijvingen van*

module worden in het algemeen en specifiek voor het beroepsonderwijs gehanteerd en kan daaruit een voor het beroepsonderwijs hanteerbare definitie gegenereerd worden? Door de beantwoording van deze vraag trachten we licht te werpen op de betekenis van de term module in strikte, terminologische zin, en deze te ontdoen van (ongewenste) connotaties die de discussie over mogelijke effecten bemoeilijken.

Midden in de ontwikkelingen in de tweede helft van de jaren '80 ontstond er bij de overheid behoefte aan enig inzicht in de richting waarin de diverse initiatieven om modulen in het beroepsonderwijs in te voeren, zich bewogen. Dit vormde aanleiding om een onderzoek uit te voeren naar de verschijningsvormen van modulair onderwijs tot dan toe (Meesterberends-Harms & Wiersma, 1989). In het kader van deze studie gebruiken we de gegevens van dit onderzoek om de volgende vraag te beantwoorden: 3. *Welke varianten van modulair onderwijs zijn in eerste instantie in de praktijk van het onderwijs te onderscheiden?* Beantwoording van deze vraag dient een tweeledig doel. Enerzijds kunnen eventuele beperkingen in de betekenis van modulen voor het onderwijs geschetst worden, via een vergelijking met de bij vraag 1 geïnventariseerde verwachtingen. Anderzijds vormt de beschrijving van verschillende vormen van modulair onderwijs een basis voor een te construeren typologie ten behoeve van het empirisch onderzoek naar effecten van modulen (zie vraag 5).

Na deze voorbereidingen kunnen we overgaan tot effecten van modulen in het beroepsonderwijs. Beoogde effecten zijn te situeren op verschillende niveaus van het onderwijssysteem; de aandacht gaat in deze studie echter vooral uit naar effecten bij leerlingen. Naar verwachting liggen deze vooral op het gebied van motivatie en rendement. Sprekend over effecten bij leerlingen is het nuttig te weten welke effecten wel en welke niet plausibel zijn. Zijn de effecten die men verwacht realistisch? Welke mogelijke effecten zijn in verband te brengen met kennis over verwante onderwijsvernieuwingen, of af te leiden uit theorieën daaromtrent? Een vierde vraag luidt dan ook: 4. *Welke effecten bij leerlingen zijn er op basis van theoretische kennis en empirie te verwachten van het gebruik van modulen in het beroepsonderwijs?*

Vervolgens is aan de orde of er via empirisch onderzoek aanwijzingen kunnen worden gevonden voor het optreden van de verwachte effecten bij leerlingen in het secundair beroepsonderwijs. Daarbij moet uitgegaan worden van de in het betreffende veld aangetroffen 'natuurlijke variatie' van modulen en modulaire systemen. De laatste vraag luidt derhalve als volgt: 5. *Is modulair onderwijs in zijn in de praktijk aangetroffen gedaante aantoonbaar in staat om motivatie van leerlingen verbeteren en het rendement van opleidingen te verhogen?*

Aan elk van deze vragen is in het vervolg van deze studie achtereenvolgens een hoofdstuk gewijd. In het slothoofdstuk (7) worden de antwoorden op deze vragen geformuleerd en komen we vooral op basis van de resultaten van het onderzoek naar effecten terug op de betekenis van modules voor het secundair beroepsonderwijs, in het licht van zowel de in hoofdstuk 5 gepresenteerde theoretische noties als de beleidsbepalende overwegingen in hoofdstuk 2.